

Beeldende begeleiding

Creatieve expressie is in de palliatieve fase vaak geen onderdeel van de zorg. Via het project 'Beeldende begeleiding van palliatieve patiënten en hun naasten in het hospice' van Leerhuizen Palliatieve Zorg ontdekten acht hospices dat deze vorm van begeleiding veel kan toevoegen.

In de *curatieve* fase is steeds meer oog voor de heilzame werking van creatieve expressie. Zowel in de zorg voor als emotionele ondersteuning van mensen met levensbedreigende ziektes. Het biedt ontspanning, een andere – niet talige – manier van expressie en/of reflectie. En het kan helpen in de verwerking van de eigen situatie.

In de *palliatieve* fase daarentegen is het in hospice(unit)s tot nu toe géén gemeengoed om patiënten actief creatieve expressie aan te bieden als onderdeel van de zorgverlening. Emotionele ondersteuning voor patiënten gebeurt hoofdzakelijk door het voeren van gesprekken. Voor patiënten die verbaal beperkt zijn door hun ziekte, minder talig ingesteld zijn en/of behoefte hebben om het afscheid van het leven en hun naasten concreet vorm te geven, is dit een gemis.

In palliatief centrum Laurens Cadenza maakt beeldende begeleiding sinds 2011 onderdeel uit van de zorgverlening. Ook aan Academisch Hospice Demeter in De Bilt is een kunstzinnig therapeut verbonden.¹ De positieve ervaringen met beeldende begeleiding in beide hospices vroegen om een vervolg. In januari 2015 is vanuit Leerhuizen Palliatieve Zorg het project 'Beeldende begeleiding van palliatieve patiënten en hun naasten in het hospice' gestart met subsidie van KWF Kankerbestrijding. Een project met een looptijd van een jaar.

Acht hospices namen afgelopen jaar deel aan dit project. Alle zijn overtuigd geraakt van de toegevoegde waarde van beeldende begeleiding voor gasten² en hun naasten. Uit de ervaringen die in de hospices werd opgedaan met beeldende begeleiding blijkt de relevantie van deze vorm van begeleiding voor de hospicezorg.

Wat is beeldende begeleiding?

Beeldende begeleiding is een vorm van spirituele en zingevende zorg die voor een groot deel van de gasten van het hospice en hun naasten prettig en waardevol blijkt te zijn. In de laatste fase van het leven schieten woorden vaak te kort. Het is dan heilzaam om het onzegbare zichtbaar te kunnen maken. Beelden kunnen daarbij helpen. Beelden die aangereikt worden, of beelden die gemaakt worden. Beeldende begeleiding wordt verzorgd door een kunstzinnig of creatief therapeut of een kunstzinnig coach. Enerzijds is het concreet en daarmee laagdrempelig. Tegelijk maakt het beeldend bezig zijn als vanzelf ruimte voor symbolen. Beeldende begeleiding biedt mensen op die manier een andere taal om zich uit te drukken en hun gevoelens te uiten.

Ook voor partners en andere naasten kan beeldende begeleiding waardevol zijn. Soms individueel ter ondersteuning in een emotionele tijd. Maar vaker samen met hun geliefde om met elkaar een mooi en waardevol moment te kunnen ervaren.

Doelen van beeldende begeleiding

De begeleider werkt met doelen die direct voortkomen uit de setting waarin beeldende begeleiding plaatsvindt, het hospice.

Doelen zijn:

- bijdragen aan kwaliteit van leven in de laatste levensfase
- bieden van emotionele ondersteuning aan gasten en/of naasten: verlichten of verzachten van emotionele pijn en versterken van draagkracht.

Het project

Acht hospices deden mee aan het project 'Beeldende begeleiding van palliatieve patiënten en hun naasten in het hospice' dat startte in januari 2015. Sommige begonnen enthousiast en verwachtingsvol. In een terugblik op de start zegt een deelnemer: "Ik had het idee dat er in beeldende begeleiding meer mogelijk zou kunnen zijn dan we in ons hospice bewust waren. Dat het verbeelden van herinneringen en gevoelens een unieke en aanvullende waarde heeft voor de emotionele-spirituele zorg van de gasten." Anderen waren belangstellend, maar nog wat afwachtend: "Ik had geen idee hoe het zich zou gaan ontwikkelen in ons hospice", gaf een deelnemer aan tijdens de eindevaluatie.

Hoewel het inbedden van beeldende begeleiding bij sommige hospices nog wat meer tijd nodig heeft, uitten de acht hospices zich aan het eind van het projectjaar allemaal enthousiast. Vele mogelijkheden van beeldende begeleiding zijn ontdekt: voor gasten en/of hun naasten, voor kinderen en kleinkinderen en voor nabestaanden. De vragen die bij sommige hospices aan het begin speelden, zoals: 'Zijn onze mensen niet te ziek? Hebben mensen hier wel zin in?' zijn beantwoord.

Hoewel beeldende begeleiding niet alle mensen aanspreekt, is het voor een aanzienlijk deel van de gasten van het hospice en hun naasten een verrijking van het aanbod. Zij ervaren beeldende begeleiding als waardevol en heilzaam. Gasten kunnen door middel van beeldende begeleiding ondersteuning ervaren in de afronding van hun leven, soms zonder woorden en op een zachte manier. Alle acht hospices die deelnamen aan het project willen beeldende begeleiding in 2016 structureel toevoegen aan hun zorgverlening met een begeleider die (twee)wekelijks aanwezig is. Zij zoeken hiervoor eigen financiering.

De acht deelnemende hospices:

- Hospice Bardo
- Hospice Beukenrode
- Hospice Delft
- Hospice Duin- en Bollenstreek
- Hospice Heuvelrug
- Johannes Hospitium Vleuten
- Hospice Kajan
- Hospice Nijkerk

Reacties uit de deelnemende hospices

"Bij een mevrouw die met woorden kort van stof was, zagen we dat ze via het schilderen van belangrijke zaken en personen uit haar leven, zich haar leven als het ware kon toe-eigenen alvorens ze het definitief moest loslaten. We kwamen ook meer met haar in contact omdat de schilderijen steeds aanleiding gaven voor mevrouw om te vertellen over wat er geschilderd was."

"Een mevrouw in het hospice was heel verdrietig dat ze de bruiloft van haar kleindochter niet meer mee kon maken. De beeldend begeleider stelde haar voor om een herinneringsdoosje te maken. Mevrouw vindt dit een goed idee. Ze vertelt dat ze graag een doosje aan wil kleden om daar een

cadeau in te doen als herinnering. Mevrouw ligt in bed en is te ziek om zelf iets te doen, maar kan heel goed aanwijzingen geven. Ze weet ook heel goed wat ze wil. Het wordt een klein wit doosje. ‘Wilt U het beschilderen?’, vraag ik. ‘Nee, zeker niet, het mag allemaal heel simpel blijven.’ Uiteindelijk vinden we een prachtige vlinder als symbool voor transformatie naar een nieuw begin zowel voor oma als voor kleindochter. De vlinder wordt op het doosje vastgezet. De binnenkant wordt met zachte wol in een bijpassende kleur bekleed. Als laatste besluit ze haar dochter te vragen om een ketting te kopen met de symbolen van geloof, hoop en liefde. Mevrouw glundert van blijdschap.”

“Wij hebben hier gezien dat gasten genieten van het feit dat ze iets kunnen creëren. En in de laatste fase van hun leven nog nieuwe mogelijkheden/vaardigheden ontdekken. Dit helpt om zin te geven aan deze periode.”

Begeleiden van het innerlijk proces

Bij aanvang speelde bij een aantal hospices de vraag of creatieve vrijwilligers niet net zo goed kunnen worden ingezet voor beeldende begeleiding. Gaandeweg het project werd het de deelnemende hospices steeds duidelijker dat ‘dagbesteding’ of ‘activiteitenbegeleiding’ wezenlijk anders is dan beeldende begeleiding. De beeldend begeleider richt zich op het innerlijke proces van gasten: het beeldend bezig zijn is een middel om dat proces te begeleiden. De hospices benadrukten in de eindevaluatie dat, voor het slagen van beeldende begeleiding, een begeleider met een professionele achtergrond een belangrijke voorwaarde is. Zij hebben ervaren dat zowel voor het afstemmen en aansluiten bij de gasten als voor het hanteren van het beeldend materiaal om een innerlijk proces te ondersteunen, competenties nodig zijn vanuit een professionele kunstzinnige achtergrond.

Reacties uit de eindevaluatie van het projectjaar

Beeldende begeleiding:

- heeft de kwaliteit van zorg vergroot
- heeft de kwaliteit van leven van de gasten verbeterd
- heeft gasten en naasten geholpen in hun verwerkingsproces
- heeft mooie herinneringen opgeleverd, waardevol voor de nabestaanden in de periode van rouw
- draagt bij aan het gevoel van zingeving in de laatste levensfase
- biedt een andere insteek om met thema’s zoals ‘loslaten’ bezig te kunnen zijn
- kan de relatie tussen de gast en zijn/haar naasten helpen verbeteren
- helpt bewoners op zachte wijze tot hun emoties te komen en ze te uiten ook als spreken niet of nauwelijks mogelijk is
- is een andere taal
- biedt een andere manier om met gasten terug te blikken op hun leven
- helpt te ontspannen en te genieten
- beeldende begeleiding is in de audit voor het keurmerk palliatieve zorg opgemerkt en positief gewaardeerd.

Handreiking ‘Kleur in de laatste levensfase’

Vanuit de ervaringen van het afgelopen projectjaar en alles wat we met elkaar hebben geleerd, is een handreiking geschreven. De handreiking is bedoeld voor hospice(unit)s die geïnteresseerd zijn om beeldende begeleiding in hun eigen hospice een plek te gaan geven. U vindt in de handreiking een nadere beschrijving van beeldende begeleiding en een implementatieplan. De handreiking is digitaal beschikbaar via www.leerhuizenpalliatievezorg.nl en via www.karinbrandt.nl. Voor meer

informatie en vragen kunt u contact opnemen met info@leerhuizenpalliatievezorg.nl of karinbrandt1@casema.nl.

1 Het artikel 'Ik vergeet dat ik ziek ben, kunstzinnige therapie in het hospice' van Versteegde H, Verboeket-Crul, C, Teunissen S, beschrijft ervaringen met kunstzinnige therapie in hospice Demeter (Pallium, nummer 3 – juli 2015).

2 In dit artikel kiezen we voor de term gast i.p.v. bewoner of patiënt.

Auteurs:

Karin Brandt is Beeldend begeleider in palliatief centrum Laurens Cadenza en projectleider namens Stichting Leerhuizen Palliatieve Zorg.

Thera Bravenboer is projectmedewerker bij Stichting Leerhuizen Palliatieve Zorg.